

FENOMÉN BRDY

Zapomenuté hory uprostřed Čech

TOMÁŠ MAKAJ

nastole

Fenomén Brdy

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.knihynastole.cz
www.albatrosmedia.cz

Tomáš Makaj

Fenomén Brdy – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

.....

FENOMÉN BRDY

Zapomenuté hory uprostřed Čech

.....

TOMÁŠ MAKAJ

Chcete, aby příběh této skvělé knihy pokračoval i potom, co ji dočtete?
Tak ji pusťte dál do světa. Vše potřebné se dozvíte na **www.restorio.cz**.

Albatros Media podporuje udržitelný rozvoj, který vrací použitým věcem smysl. On-line antikvariát Restorio vaše knihy odkoupí a zaplatí vám ihned – nečekáte, až se prodají. Získané peníze si můžete nechat, nebo si vyberete charitu, kterou jimi podpoříte. V tom případě navýší Restorio částku o 20 %.

© Tomáš Makaj, 2026

Fotografie na obálce: © Jaroslav Vogeltanz

Fotografie: shutterstock.com – strana 6 © Ondrej Bucek, 112, 114, 115, 125 © Photo Nature Travel, 113 © Jan Pohunek, 118 © krcil, 120 © Michael Nosek, 122 © rudnitskaya_anna, 145 © pedrito1054

ISBN v tištěné verzi 978-80-7448-717-0

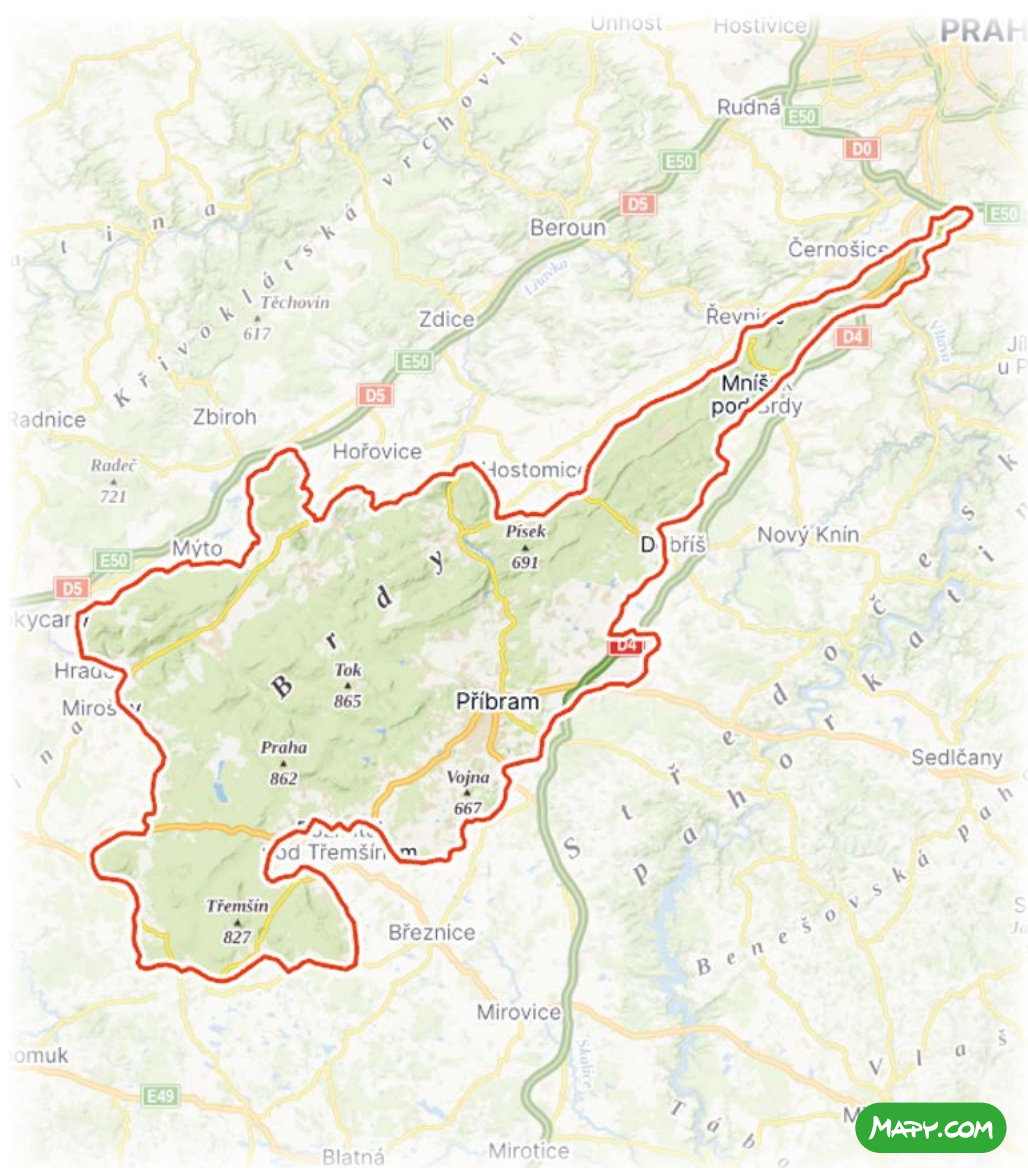
ISBN e-knihy 978-80-7448-806-1 (1. zveřejnění, 2026) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-7448-807-8 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)

ISBN e-knihy 978-80-7448-805-4 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

*Z všech hor, co jsem jich zřel, mám nejraději Brdy.
Domácí půvab má jich táhlý, dlouhý hřbet;
ne imponantní výš, ne skalín vrchol tvrdý,
leč jakýs poklidný a přívětivý vzhled...*

Antonín Klášterský

OBSAH

Fenomén Brdy	8
Touha po kovu nejdražším	24
Zelená pokladnice	30
O povodních	42
Brdy tajemné a objevované	55
O Hřebenech	61
Jezírko	83
Příbramská pahorkatina a její NEJ	106
Příbram hornická	112
Brdy	129
Ještě jedno ohlédnutí za Plešivcem	145
Tajemný Valdek	158
Na střechu Brd aneb cesta na Tok	176
Praha a stanice Pegasus	189
Okolím Padrťských rybníků	201
Za černým diamantem a zmizelými hrady	225
Zapomenuté záměčky a touha po zlatě	247
Muzeum Středních Brd ve Strašicích	261
Závěr	262
Výběr z literatury	262
Tomáš Makaj	263
Jaroslav Vogeltanz	263

Vážení čtenáři,

přijměte osobní pozvání do nitra Brdské vrchoviny, kde se vám stane tato kniha jedním z mnoha průvodců po tak trochu zapomenutém kraji, jehož podstatná část byla po několik desetiletí zcela zapovězeným územím. Fenomén Brdy představuje osobní pohled, bez snahy o encyklopedické popsání jednotlivých lokalit, Berte ji jako drobný návod a inspiraci k hledání v horském ostrovu uprostřed Čech, který dokáže mnohdy překvapit. Nejedná se jen o přírodu nebo vojenskou historii, ale o komplexní přístup ke krajině, jež se nachází doslova za humny našeho hlavního města.

Teprve nedávno se otevřela oblast středních Brd, kdysi část vojenského prostoru, kam byl umožněn vstup jen armádě a osobám, které vlastnily patřičnou povolenku. V roce 2016 byla v této oblasti zřízena Chráněná krajinná oblast Brdy, jež v podstatě tento zapovězený kus Čech zpřístupnila veřejnosti. Výjimkou se stalo pouze Posádkové cvičiště Jince, zahrnující v sobě bývalou obec Velcí, Jinecké hřebeny nebo vševojskovou střelnici Brda. Toto území je veřejnosti stále nepřístupné, a tak o něm v knize nenajdete žádné informace.

Ale nebojte se, že budete ošizeni, v Brdech, potažmo v Brdské vrchovině je turistických cílů a zajímavostí opravdu dost. O tom se ostatně můžete přesvědčit i v této knize, která vznikla ve spolupráci s Muzeem Středních Brd ve Strašicích. Doufejme, že se po jejím přečtení stanou Brdy krajinou vašeho srdce.

Tomáš Makaj

FENOMÉN BRDY

Brdy, ležící jihozápadním směrem od Prahy, představují více než sedmdesátikilometrový pás lesů, který v současnosti zasahuje do Středočeského a Plzeňského kraje. Během staletí se vnímání hranic Brd měnilo a i dnes najdeme spoustu rozdílných názorů na to, kde vlastně tento horský ostrov uprostřed Čech začíná a kde končí. Pohledy různých vědeckých disciplín, od geografie přes geologii po regionální historii či etnografii, přinášejí pestrou mozaiku vědeckých prací a studií, které se tyto hranice snaží definovat a vymezovat. Stejně tak je tomu i v případě dnešních sociálních sítí, které reflektují jednotlivé názory a studie, sahající v některých případech i do velmi vzdálené historie. Všechny spory – končící mnohdy u lokálního patriotismu, že právě „zde jsou naše Brdy“ – řeší stávající geomorfologické členění Brdské vrchoviny.

Další zajímavou otázkou je, co vlastně slovo Brdy znamená. Jednoduše řečeno, toto pojmenování bývá odvozováno od slova brdo, což je výraz pro zpravidla nevysoký zalesněný kopec, připomínající svým tvarem tkalcovský hřeben. Pokud se podíváme do mapy České

↑ Bývalá dopadová plocha Jordán

republiky, zjistíme, že názvů vrchů, které jsou od slova brdo odvozeny, je poměrně hodně. Kupříkladu můžeme zmínit Brdo (587,4 m n. m.), jež je nejvyšším vrcholem Chřibů a zároveň celých Středomoravských Karpat. Zajímavé je také, kdy se název Brdy objevil poprvé. Všeobecně se uvádí rok 1275, kdy je písemně zaznamenán správní celek Českého království ve tvaru „provincia Podbridy“ čili Podbrdská provincie. Uvedená zmínka se váže k jedné z listin Přemysla Otakara II. Spisovatel Jan Čáka uvádí listinu z roku 1325, která udává, že pohoří nad Zbraslaví se jmenuje Brdy.

BRDSKÁ VRCHOVINA

Jak bylo naznačeno, pojmy Brdy a Brdská vrchovina bývají mnohdy považovány i v odborných kruzích za synonyma. Skutečnost je ale o něco složitější. Pojmenování „Brdy“ je z geomorfologického hlediska používáno jako název podcelku Brdské vrchoviny, která je součástí takzvané Brdské oblasti, jejíž nadřazenou jednotkou je Poberounská subprovincie. O ní se v minulosti také mluvilo jako o takzvaném Barrandienu. Tento pojem se dostal i do názvosloví nedávno vzniklého národního geoparku. Pokud se vrátíme zpět k Brdské vrchovině, je třeba

↑ Plešivec – Čertova kazatelna

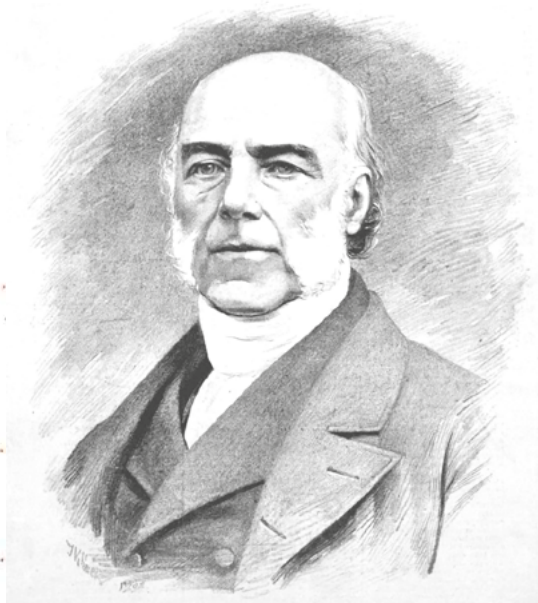
řící, že se skládá ze tří geomorfologických podcelků: Hřebenů, Brd a Příbramské pahorkatiny. Její celková rozloha činí 827 km². Nejvyšším vrcholem je Tok (865 m n. m.). Lesnatost části ležící ve středních Čechách bývá udávána 66 %, což z ní činí unikátní prostředí nejen pro specifické hospodaření, ale také si zaslouží naši pozornost z hlediska ochrany přírody. Zároveň jde o poměrně turisticky atraktivní oblast, s níž je spojeno velké množství jednotlivých přírodních i historických fenoménů.

KRAJINOU BARRANDIENU

Podíváme-li se na Brdskou vrchovinu pohledem geologa či paleontologa, zjistíme, že se nacházíme ve velmi zajímavé krajině, jejíž oblé vrcholy s širokými táhlými vrchy oddělují jednotlivá údolí. Jsme ve vrchovině tvořené jakousi časovou kapslí, respektive územím, které je zachováno v periodické jednotnosti. Nacházíme se v oblasti Barrandienu, jehož název je odvozován od světoznámého paleontologa a geologa Joachima Barranda (1799–1883), který velkou část svého života strávil v Čechách a obzvláště pak v oblasti Brd, Podbrdská, Českého krasu a Křivoklátska.

Barrandien je v podstatě uceleným souborem vrstev starohorních a prvohorních hornin. Můžeme tak s jistotou mluvit o velmi pěkné ukázce geologie a paleontologie na poměrně malém území. Odborně bychom pak mluvili o Barrandienu jako o oblasti, která je tvořená převážně nemetamorfovaným až slabě metamorfovaným svrchním prote-rozoikem, se spodním paleozoikem v osní části. Na severu a severozápadě se tyto horniny noří pod křídové a karbonské ulo-ženiny, na jihovýchodě se stýkají se stře-dočeským plutonem.

O podrobnostech z hlediska geologie a paleontologie vás poinformuje stejno-jmenný národní park, který se rozkládá částečně na území Prahy, dále v části středních Čech a Plzeňského kraje. Velmi pěkná je i tematická expozice v beroun-ském Muzeu Českého krasu, kde se i na-prostý laik seznámí se základní stavbou

↑ Joachim Barrande (1799–1883)

↑ Geopark Barrandien v Berouně

zmíněné regionální geologické jednotky. A co víc, cesta poznání je otevřena i pro ty nejmenší a některé horniny si lze doslova osahat. Zároveň zde najdete i závěrečný test, kde je vystaveno 12 druhů typických barrandienských hornin. Nezapomíná se ani na paleontologické zajímavosti, které vás nasměrují také do oblasti Brdské vrchoviny, kde se budete moci seznámit s některými významnými nalezišti.

FENOMÉN BRDSKÝCH TRILOBITŮ

Ještě před příchodem Joachima Barranda nacházeli lidé v Brdech i na Podbrdsku zajímavé zkameněliny. Nejvíce se jich vyskytovalo v okolí Jinců, neboť zdejší krajina byla původně součástí hlubokomořských sedimentů souvrství středního kambria, které dostalo svůj přídomek podle místa nálezů. A tak tyto sedimenty, tvořené jineckými a paseckými břidlicemi, ukrývají skutečné poklady mělkého kambrického moře. Jedná se o pestrou a rozmanitou faunu v podobě velmi dobře zachovalých zkamenělin. Nejznámější z nich se ukrývají zejména v jineckých břidlicích. Jde o mořské členovce, kteří žili v mělkém moři před více než 500 miliony lety. Dnes těmto živočichům říkáme trilobiti a k těm nejproslulejším patří *Paradoxides gracilis* či *Ellipsocephalus hoffi*. Jinecké naleziště se proslavilo po celém světě a zdejší fosilie se staly žádaným artiklem nejen pro muzea, ale i pro soukromé sběratele.

Velmi cennými se ukázaly také pasecké břidlice, které vystupují k povrchu na vrchu Kočka (789 m n. m.), ležícím nedaleko obce Strašice, jež se řadí opět mezi významné paleontologické lokality. Právě zde byla v letech 1963–1965 poprvé nalezena a popsána unikátní fauna Ivo Chlupáčem a Vladimírem Havlíčkem. A čím se stala tak významnou? Představuje naleziště nejstarší české makrofauny ve vrstvách spodnokambrického stáří a slouží jako příklad

↑ Jeden z podbrdských trilobitů

poněkud netypického mořského prostředí, kde se mísila slaná voda se sladkou. Typickým zástupcem těchto brakických vod se stalo hned několik zkamenělin, patřících členovcům *Kodymirus vagans*, *Vladicaris subtilis* či *Kockurus grandis*.

SKALNÍCI, SBĚRATELÉ A PROSPEKTOŘI

Prvními stálými sběrateli či hledači trilobitů byli takzvaní skalníci, kteří většinou pracovali v lomech a až později se věnovali také hledání zkamenělin. Ty potom odprodávali bohatým sběratelům kuriozit z řad šlechticů či měšťanů, kteří zpravidla své sbírky postupovali do nově vznikajících muzeí. Ze skalníků, jimž se také někdy říkalo „ráčkaři“, se brzy stali nejen odborníci na vyhledávání lokalit, ale také spolupracovníci nově vznikajících institucí. Ovšem ne každý měl poctivé úmysly, a tak se někteří z nich dopouštěli i podvodů, kdy takzvané „ráčky“ slepovali dohromady z různých úlomků zkamenělin. Nadšení sběratelé tak nepoznali, že se jedná o zdařilý falzifikát vzniklý v přítomí podbrdských chalup. Ale časem tato romantická doba pominula a je třeba připomenout, že také samotný Barrande byl při svých nákupech velmi obezřetný. I když je nutno připustit, že i odborníci se někdy spletou, a tak mnohé

padělky dodnes ukrývají nejen depozitáře regionálních muzeí, ale také naše nejslavnější Národní muzeum v Praze.

Předchůdci ráčkařů či skalníků byli prospektoři, kteří v předchozích staletích zdolávali brdské vrchy, pod jejichž lesnatými svahy se ukrývaly poklady v podobě nerostných surovin. Společně s těmito specializovanými řemeslníky a horníky postupovali brdskými lesy i dřevorubci, láterníci, uhlíři, dehtaři, flusaři a mnozí jiní, kteří se specializovali na takzvaná lesní řemesla, jež se stala neodmyslitelnou součástí středověkého a novověkého kolonizačního procesu. Ještě před nimi měnili krajinu Brd a Podbrdská pravěcí lidé.

FENOMÉN PRAVĚKÝCH HRADIŠŤ

Dnes nám pravěk v brdských lesích připomínají skromné pozůstatky kdysi významných sídel, v podobě majestátních hradišť. Stopy po nich najdeme již v části brdských Hřebenů, kde největším z nich je na jižním okraji Prahy se rozkládající hradiště Lhota–Točná, které je ovšem daleko známější pod názvem „Závist“. Toto keltské oppidum přesahovalo v době svého největšího rozkvětu více než 100 ha. První osídlení bylo doloženo ale již v pozdní době kamenné, poté zde proběhlo několik osídlovacích vln. První Keltové se na Závisti usídlili již v první polovině šestého století před naším letopočtem. Složitý stavebněhistorický vývoj, prokázaný dlouholetým archeologickým výzkumem v letech 1963–1989, odhalil četná tajemství a fakta týkající se místního osídlení. Podrobnější informace najdete v regionálním informačním centru Keltské oppidum Závist, které se nachází v Dolních Břežanech.

↑ Hradiště Pišťák

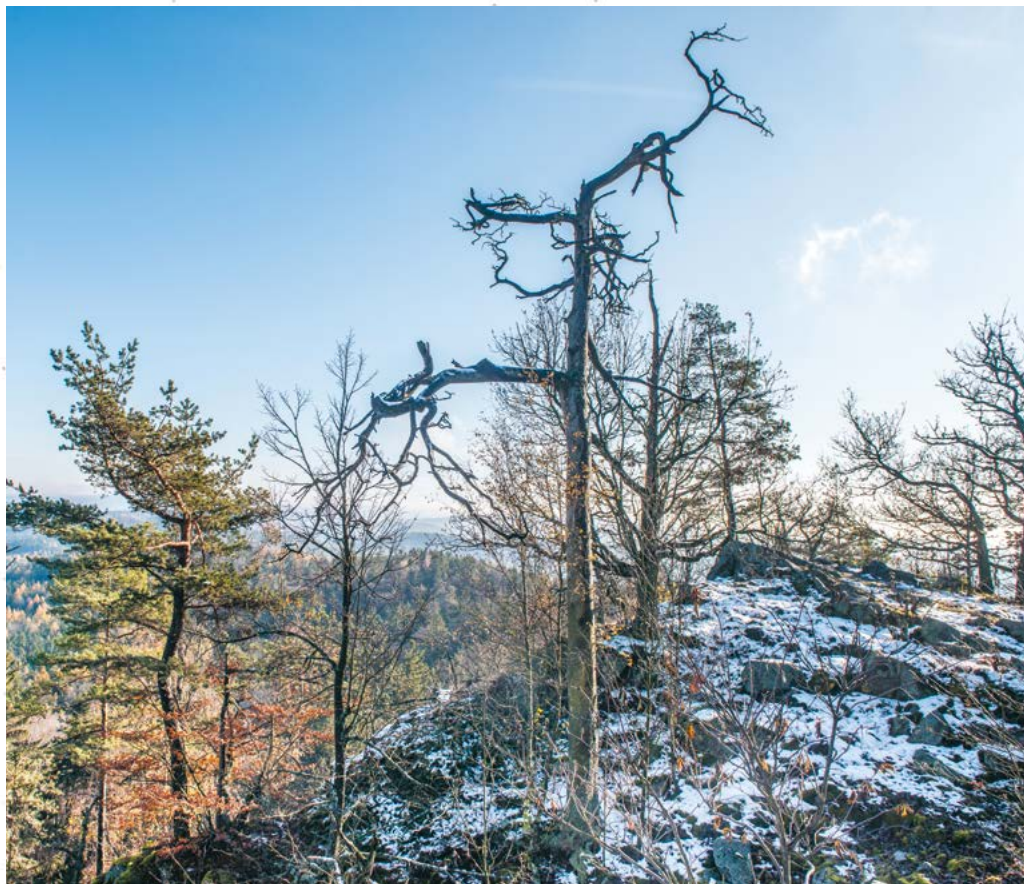
Brdské Hřebeny ale ukrývají další pravěké poklady, mezi něž patří hradiště Pišťák na stejnojmenném vrchu, jemuž se přezdívalo také Malá Babka. Revizní archeologický průzkum odhalil skromné archeologické důkazy o tom, že lokalita byla osídlena v pozdně halštatském období a poté v raném středověku. Nejpravděpodobnější funkcí hradiště byla ochrana stezky spojující Loděnickou kotlinu s jižními Čechami. Stáří tohoto hradiště bývá ale zpravidla kladeno do starších dob, bohužel archeologické nálezy učiněné na přelomu 19. a 20. století jsou dnes nezvěstné.

V dobříšském katastru Hřebenů najdeme vrch Hradec (628 m n. m.) a na jeho vrcholu další hradiště, které bývá zpravidla řazeno do konce doby bronzové nebo doby halštatské. Navzdory k těžkostem při identifikaci jeho původu místo přitahovalo slavné otce naší archeologie, mezi které patřili kupříkladu Václav Krolmus, Jan Erazim Vocel či Břetislav Jelínek.

Pokud se zaměříme na oblast samotných Brd, nejznámějším hradištěm je takzvaný „Olymp kraje“, jehož skutečný název je Plešivec (653 m n. m.) a vypíná se nad údolím říčky Litavky, nedaleko městyse Jince. Romantickou přezdívku mu dal hořovický rodák, spisovatel Karel Sezima (1876–1949), jehož okouzila vyhlídka z vrcholových partií z tohoto majestátního vrchu. Z hlediska historického pak představuje plešivecké hradiště opravdový fenomén, jehož počátky bývají datovány přibližně do let 1300 až 750 před naším letopočtem. Největší rozkvět zažilo v době 1000 až 750 př. n. l., ve starší literatuře uváděné jako kultura knovízské skupiny štitarského stupně.

Pokud mluvíme o jakémsi fenoménu, budeme konkrétnější s připomínkou takzvaných plešiveckých bronzových depotů. Podle neoficiálních zpráv se od roku 1825 našlo těchto pokladů necelých dvacet. Většina z nich byla bohužel nenávratně ztracena a rozkradena. I přesto je část těchto nálezů, představujících zručnost pravěkých slévačů, vystavena v muzeích, z nichž to nejbližší se nachází v Hořovicích. Pro představu zmíním, co tyto depoty obsahovaly. Jednalo se o různé typy sekerek, náramků, srpů, oštěpů či spon. Největším nálezem byl 17 kg těžký slitek bronzoviny se zlomky roztavených bronzových předmětů, nalezený v roce 1866 v bezprostřední blízkosti hradiště u Velké skály. Fenomén plešiveckých bronzů nemá ve střední Evropě obdoby, proto zdejší lokalita představuje ojedinělé centrum výroby a přetavování těchto pravěkých pracovních nástrojů i předmětů denní potřeby.

V literatuře bývá plešivecké hradiště označováno jako jeden z vrcholů trojúhelníku, který spojuje další dvě neméně zajímavé lokality. Jednou z nich je hradiště na vrchu Žďár (629 m n. m.), jež se rozkládá nedaleko Rokycan. Archeologové datují vznik tohoto místa do pozdní doby bronzové, kdy zřejmě sloužilo jako útočiště příslušníkům tzv. nynické skupiny, která je typická pro západní Čechy. Dnes jsou nejpatrnějším pozůstatkem tohoto opevnění kamenné valy, které najdeme ve vrcholových partiích. Vnější opevnění je tvořeno poměrně nevýrazným valem, který je v průměru jeden metr vysoký. Patrnější jsou pozůstatky v takzvané Zahradce, což je akropole zabírající zhruba jeden hektar plochy vrcholu. V 19. století hradiště

↑ Vrcholová partie Žďáru

zkoumalo hned několik průkopníků archeologie. Mezi nejznámějšími z nich byli páter Václav Krolmus či Jan Erazim Vogel.

Za třetím nejvýznamnějším hradištěm Brd se musíme vypravit do jižního cípu Brdské vrchoviny, který bývá zpravidla označován jako Třemšínské Brdy nebo též jako jižní Brdy. Zdejší dominantou je vrch Třemšín (827 m n. m.), v jehož vrcholových partiích se nachází hradiště nejasného stáří a původu. I když je třeba říci, že archeologové si nad ním lámou hlavu více než jedno století. Hradiště bylo velmi pravděpodobně dvojdielné, se soustavou kamenných valů, jež jsou dodnes patrné. Samotná akropole hradiště posloužila v období středověku stavbě hradu, která smazala původní pravěkou dispozici. Zbytek stop pak zmizel pod romantickými úpravami z počátku 19. století.

Fenomén objevování pravěkých hradišť zažil svou renesanci ve století dvacátém. S ní je zejména spojováno znovuoobjevení hradiště Na Závírce, které do literatury uvedl archeolog Josef Maličský v roce 1954. Podle jeho dispozice se domníval, že lokalita pochází z doby pozdně

halštatské. Pozdější vědecké názory na původ této fortifikace se zcela odlišovaly a některé z nich se zabíraly i tím, zda se vůbec jedná o hradiště. Vyhledávání pravěkých a středověkých lokalit se od padesátých let minulého století stalo oblíbenou činností, o čemž svědčí i několik publikací týkajících se zejména Žďáru u Rokycan či strašických hradů. Amatérští archeologové a hledači pokladů však upřeli pozornost také na jiné brdské lokality. Záhadou pro ně bylo obětiště na Palcíři, tajemná mohyla nad Hůrkami či tvrziště na Ostrém.

TAJEMSTVÍ MRAZOVÝCH SRUBŮ

Jak již bylo řečeno, s kolonizací brdské a podbrdské krajiny souvisí i bližší poznání geologie Brd. Pravěká hradiště byla zpravidla budována v místech vrcholových skal, složených z kambrických křemenných slepenců a porfyrických dioritů. Tak je tomu kupříkladu u Žďáru, na jehož svazích najdeme projevy mrazového zvětrávání. Mezi ně patří mrazové sruby, skalní stěny, věže nebo balvanové a blokové sutě. Samotné mrazové zvětrávání souvisí s kvartérem, tedy s čtvrtohorami, kdy probíhaly doby ledové. Při nich docházelo ke střídavému mrznutí

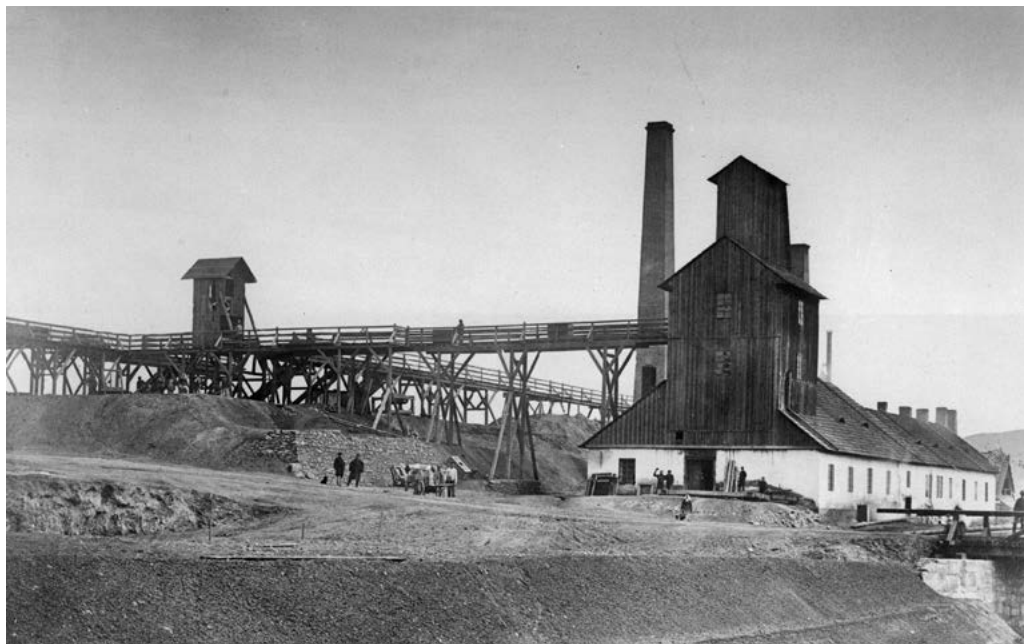
↑ Kamenné moře u Třítrubecké vyhlídky

a posléze k tání. Po těchto procesech nám zůstaly v Brdech zajímavé geologické památky, které zasluhují obdiv i ochranu. Pokud se na ně podíváte podrobněji, zjistíte, že těchto brdských skalek a skal je poměrně velké množství. Začneme-li u těch menších, mluvíme především o suťových mořích, drolinách, osypech či blokových polích. Nejznámější z nich najdete třeba u zmíněného Žďáru, osypy z hrubých balvanů kambrických slepenců jsou také na Slonovci. Při návštěvě Domu přírody Brd v areálu loveckého zámku Tři Trubky byste neměli opomenout blokové pole slepenců na Třítrubecké vyhlídce, další najdete kupříkladu na Plešivci.

Turisticky atraktivní jsou zejména tory a skalní trosky. Zvláštní slovo tor označuje izolovanou skálu čnící výrazně na všech stranách z okolního terénu. Poprvé byly tory popsány jako žulové skalní útvary vyskytující se v oblasti Dartmooru v hrabství Devon v jihozápadní Anglii. V oblasti středních Brd je najdeme kupříkladu jako Malý či Velký Oltář na vrchu Žďár. Svou oblibu získaly i jiné útvary, kterým říkáme skládané skály, mnohdy připomínající dílo mytických obrů. Mezi dalšími pak jmenujme kryoplanační terasy, s nimiž se setkáme na Lipovsku či na Slonovci. A to už jsme blízko mrazových srubů, které jsou součástí zmíněných teras a představují geomorfologický tvar definovaný jako skalní stupeň ve svahu, vzniklý mrazovým větráním a následným odnosem. Ve středních Brdech najdete ale mnohem více geologicky zajímavých útvarů, které stále čekají na důkladné prozkoumání.

BULIŽNÍK A HROMOVÉ KLÍNY

Jedním z geologických fenoménů Brd je také buližník, přitahující pozornost nejen vědců, ale i turistů. Také my se setkáváme s buližníkovými suky, kterým se mnohdy říká kamýky, tvrdoše či prostě skály. Jednoduše řečeno, buližník je usazenou křemitou horninou (silicit) pocházející ze starohor. Materiál těchto suků byl v průběhu geologického vývoje obklopen méně odolnými horninami. Ty ale zvětraly a postupem času byly odneseny. Tím došlo k odkrytí skal, které erozi odolávají více. Barva buližníku má široké spektrum, od šedivé přes černou s bělavým žilkováním. Někdy může být i do hněda nebo do červena. Pro svou tvrdost byl oblíben i pravěkými lidmi, kteří jej používali jako dostupný materiál k výrobě svých nástrojů. V muzeích tak často najdeme nástroje v podobě klínů či seker, kterým se v minulosti přikládala magická moc. Lidé si totiž jejich původ odvozovali od toho, že se jedná o hroty blesků spadlých z nebe. Takový kámen pak dostal název „hromový klín“ a byl obvykle používán jako ochrana před požárem či bouřkou. Proto je často nacházíme ve starých roubenkách jako ochranu před bleskem. „Hromové klíny“ bylo možné využít také k léčení či k ochraně osob před různými pověrami.

↑ *Uhelné doly na Mirošovsku kolem roku 1880*

ČERNÝ DIAMANT

Pokud bychom mluvili o brdských lesích především jako o zelené pokladnici, musíme připomenout existenci takzvaného černého zlata, respektive diamantu. Historik Martin Lang napsal o jeho slávě knihu *Sága černého zlata pod Brdy*, na jejímž základě vznikla i naučná stezka „Za černým diamantem“, situovaná do města Mirošova a jeho okolí. Z naučných tabulí se dozvíte, že zdejší město bývalo v 19. století slavným hornickým střediskem, které dodávalo na trhy kvalitní černé uhlí. První pokusy najít uhlí proběhly již v roce 1834 pod vrchem Vojtěch, ale nesetkaly se s úspěchem. Až o dvacet let později prolomili smůlu vejvanovští sedláci, kteří patřili mezi prospektory s bohatými zkušenostmi. Práva na těžbu byla posléze prodána Adolfu Grimmovi a Františku Jahnlovi, které nahradilo kapitálově silnější Mirošovské kamenouhelné těžářstvo pod vedením Jana Fitze.

Okolí Mirošova i samotné město se změnilo v průmyslovou oblast posetou desítkami malých i velkých dolů, které se objevily i nedaleko Skořic a osady Mytě. Krajina se proměnila k nepoznání, postavena byla železnice, koksárny a mnoho dalších přidružených provozů, včetně takzvaných uhelných prádel. Dnes po těchto zařízeních nenajdete příliš mnoho stop, ale díky zmíněné naučné stezce si můžete udělat představu o slávě i pádu „černého diamantu“.

FENOMÉN LESNÍCH ŘEMESEL

Lesní řemesla měla nejen na Hřebenech, ale také v celých Brdech velmi bohatou tradici. Nejznámějším z nich bylo uhlířství, po němž můžeme najít ve zdejších lesích velké množství takzvaných starých placů, na kterých se dříve pálily milíře. Vyrobené dřevěné uhlí našlo své uplatnění především v dřevouhelných vysokých pecích.

Druhým nejrozšířenějším lesním řemeslem bylo dehtářství, na něž navazovalo kolomaznictví. Pece, v nichž se vyráběl dehet, stávaly v bezprostřední blízkosti lesních porostů a odvozních cest. Zpravidla se na blízku nacházel také vodní zdroj, který sloužil k ochlazení pece či k hašení případného požáru. Vypálený dehet se míchal s tukem a vzniklo univerzální mazadlo používané na promazávání otáčivých mechanismů. Své uplatnění našla kolomaz i při ošetřování kol povozů a různých ústrojí ve vodních hamrech. Tak tomu bylo až do 19. století, kdy se objevila mazadla syntetická. Mezi ostatní lesní řemesla patřilo smolařství, popelářství a draslářství, k dalším přidruženým řemeslům pak počítáme koptářství či loupnictví.

Nejstarší archeologické důkazy o lesních řemeslech v Brdech najdeme v podobě stře-pových nálezů z nádob pro jímání dehtu. Datujeme je zpravidla do druhé poloviny 13. století, ale najdou se mezi nimi i starší. Smolařství dodnes připomínají pomístní názvy v Brdech, kupříkladu Smolárna či Borovno. Hlavním produktem tohoto zaniklého řemesla bylo

↑ *Poslední milíř – rok 1913*

získávání pryskyřice přímo ze stromů. Sběr popela od chalupníků a z hospodářství se nazýval popelářství. Popel se také získával pálením hromad dříví v lese. Posléze byl dodáván flusárníkům, kteří jej loužili ve vodě, a po jeho scezení vznikl louh. Ten se nechal ve flusárnách dále odpařovat až na tmavou hmotu, jež se použila kupříkladu k výrobě mýdla. Flus se mohl také vypálit, čímž vzniklo draslo neboli salajka. Tato krystalická látka nacházela uplatnění ve sklárnách či při výrobě střelného prachu.

ŽELEZNÉ SRDCE ČECH

Prospektoři a lesní řemeslníci byli také objeviteli ložisek železných rud. Nejstarší stopy na Podbrdsku nacházíme již v době železné, přesto se některé brdské regiony proslavily především až v období středověku. Pokud bychom zapátrali konkrétněji, jednu z prvních písemných zmínek nacházíme v rožmberském urbáři, který je zpravidla datován do let 1350 až 1379. V tomto důležitém dokumentu je zmíněna také obec Strašice. V ní se nacházela osada hutníků, k níž přináležely dva lány. O prosperitě zdejšího železářství svědčí i to, že odtud pocházeli i obnovitelé jinecké huti.

↑ Jedním z významných železářských středisek byly Strašice

Míst, která jsou spjata se železnou rudou v Brdech a na Podbrdsku, najdeme mnohem více. Ostatně, mohlo za to i rozšíření nových technologických způsobů, mezi nimiž vynikal zejména ten vysokopecní, o jehož rozšíření se v podhůří brdských lesů postaral především Jindřich Kašpar ze Sartu. Tento valonský hutní odborník postavil ve Strašicích po roce 1603 jednu z prvních vysokých pecí v Čechách. Díky tomuto počínu nastal rychlý technologický přechod k výrobě litiny a surového železa. Hutní provozy se objevují prakticky všude, kde je nejen dostatek rudy, ale také dřeva a vodních toků. Vznikají tak hutě v Dobřívě, Komárově, Rožmitále a v mnoha dalších obcích, včetně těch ve středu Brd v blízkosti Padrťských rybníků, které jsou rozšířeny na rozsáhlé zásobárny vody. Ta je potřeba k pohánění hamrů, dmychadel a mnoha dalších zařízení potřebných ke zpracování železné rudy.

Výroba železa pokračovala i přes třicetiletou válku, která měla negativní vliv na obyvatelstvo. Citelné ztráty poddaných a negativní demografický vývoj se po válce záhy změnily. Svou úlohu přitom sehrál také přísun nových pracovních sil, a to především z německy mluvících zemí. Většina železářských provozů byla obnovena a na území Brd i Podbrdsku se s nově přichozím obyvatelstvem objevily nové zvyky a řemesla.

.....

CVOKAŘSTVÍ

Většina nově se rozvíjejících řemesel vycházela z kovářství. Byly tu však výjimky – kupříkladu zámkařství či cizelérství. Nejznámějším se však stalo cvokařství, které bývá uváděno také pod zdrobněným názvem jako cvočkářství. Jednoduše řečeno, jednalo se o specializovanou kovářskou výrobu, která se oddělila z původního hřebokovářství, při němž se vyráběly nejen hřebíky, ale také skoby pro různé účely atd. Cvokařství či cvočkářství se specializovalo především na výrobu kovaných cvočků, mezi něž patřily různé pifle, šerky, švejdy a mnoho dalších typů. Tyto kované výrobky se používaly především na vojenskou obuv. Domácí obyvatelstvo se od německých přistěhovalců velmi záhy tomuto řemeslu vyučilo a to se rozšířilo především v okolí Hostomic, Běštína, Mýta, Hořovic a také na Rožmitálsku.

Cvočkaři pracovali v malých domácích dílnách v takzvaných „veřtatech“. Centrem cvočkařské dílny byla výheň, zpravidla o čtyřech „dírách“, z nichž před každou stával špalek se dvěma kovadlinami. U nich pracovalo až osm dělníků. Dělníci se dělili na cvočkařské mistry, tovaryše a učedníky. Výroba byla závislá na překupníkovi, „handlíři“, který určoval cenu výrobků. Oficiální dokumenty takového obchodníka nazývaly skladařem nebo faktorem. Skladaři dodávali cvočkařům materiál. Cvočkářství bylo velmi náročnou prací. Cvočkař byl schopen pracovat v průměru do svých 40 let. Pracovní doba byla zpravidla jedenáctihodinová.

↑ Podbrdské muzeum – ukázka veřtatu

Největší rozkvět tohoto řemesla nastal v první polovině 19. století. Ve čtyřicátých letech 19. století však začala ruční výroba cvočků a hřebíků upadat, protože nestačila držet krok s rychlejší a lacinější strojovou výrobou, která se začala rozmáhat ve Štýrském Hradci, v Plzni a Žatci. Po porážce Ruska v krymské válce (1855) se vývoz rakouských cvočků a hřebíků snižoval. První desetiletí 20. století znamenalo pomalý zánik cvočkařského řemesla, které naposled rozkvetlo v období první světové války. Dvacátá a třicátá léta minulého století znamenala konec tohoto řemeslného odvětví, které si ale v současnosti můžete připomenout v unikátní expozici rožmitálského Cvočkařského muzea.

TOUHA PO KOVU NEJDRAŽŠÍM

S vyhledáváním ložisek železné rudy souvisí také prospektorství neželezných kovů, z nichž nejčennější jsou zlato a stříbro. V Brdech a na Podbrdsku byly mnohé lokality opředeny legendami o zlatých potocích, které se týkaly především vodních toků nedaleko pravěkých hradišť či středověkých sídel. Velmi staré pozůstatky po prospekci jsou dodnes ke spatření u Ledného potoka nedaleko Dobříva, kde hledání zlata zmiňovala právě i stará místopisná literatura. Sejpy po rýžování zlata najdete také v blízkosti Bohutína či Dobřichovic. Touha po hledání zlatavého kovu se znovu objevila především na sklonku 20. století. Největší naděje vzbudilo nalezení ložiska zlata na Petráškově hoře nedaleko Hvožďan, kde byla dokonce vyražena průzkumná štola. Zdejší ložisko bylo ovšem definováno jako takzvaně „nepravidelné“, a tak bylo uvažováno o získávání zlata povrchovou těžbou, což vyvolalo odpor místního obyvatelstva. V devadesátých letech minulého století se naděje na těžbu obnovily díky dalším průzkumům, ale v roce 1997 vznikl přírodní park Třemšín, který další snahy zmařil, přesto se prospektoři nedali příliš odradit. Další průzkumy proběhly v roce 2015, a tak až vznik Chráněné krajinné oblasti Brdy o rok později zarazil i tyto snahy novodobých hledačů zlata.

Rožmitál: Třemšín
(837 m.)

↑ Třemšín a jeho okolí v době první republiky

PRVNÍ STŘÍBRNÁ HUŤ A JEDOVÁ HORA

Pokud bychom okrajově zmínili příbramský polymetalický revír, který zasahuje také do lesnatých Brd, musíme připomenout jedno zajímavé místo s názvem U Prokopa, které se nachází nedaleko Bohutína, v blízkosti Pílského potoka. Zde v roce 2011 odhalily Kovohutě Příbram na kameni usazenou pamětní desku připomínající místo, kde stávala jedna z prvních stříbrných hutí na Příbramsku. Ve zmíněném roce bylo oslavováno 700. výročí od první písemné zmínky týkající se hornictví a hutnictví na Příbramsku. Listina zmiňuje, že 21. dubna 1311 postoupil Konrád z Příbrami zdejší huť, kterou vybudoval svým nákladem se svými syny, pražskému biskupovi Janu IV. z Dražic. A skutečně lze najít v okolí pozůstatky upomínající na středověkou těžbu v podobě odvalů, náhonu či prohlubní.

Z brdských prospektorů se posléze stali horníci, již získali zkušenosti i od nově příchozích pracovních sil, především z německy mluvících zemí. Brdy a Podbrdsko se v podstatě proměnily v krajinu posetou jednotlivými důlními areály, na něž navazovaly hutní provozy. Jedním ze zajímavých míst je Jedová hora (537 m n. m.), kterou bychom našli nad vodní nádrží Záskauská, v katastrálním území obce Chaloupky. Také zde lze nalézt pozůstatky po staré důlní

↑ Jedová hora kolem roku 1887

↑ Bývalá šachta Barbora na Jedové hoře

činnosti, obzvláště pak na jižním úbočí. Zajímavý je název hory, který se čas od času měnil. Jedová hora čili Giftberk svědčil o tom, že se zde těžil společně s železnou rudou i jedovatý cinabarit čili rumělka. Ta obsahovala zdraví velmi nebezpečnou rtuť. Špatná pověst a častá úmrtí horníků zřejmě zavdaly příčinu k tomu, že hora dostala také druhý název s přídomkem „Dědova“. K této verzi pojmenování se váže hned několik pověstí. Jedna z nich vypráví, že si vyrazil pán hradu Valdeku s komárovským pánem na lov jelena:

„Páni se hnali za jelenem přes temný les, až dojeli k jakémusi podivnému návrší. Tu se jim náhle zjevil shrbený stařec. Děd jim pokynul, aby sesedli z koní a kráčeli za ním. Poslechli, následovali ho a došli k místu, kde jim stařec pokynul, aby zastavili. Tam ukázal na tři pruty zlata, které jako by vyrůstaly ze země. Když se páni vzpamatovali z úžasného vidění, začali svolávat loveckou trubkou své služebníky a část jich hned poslali pro kopáče, kteří zde začali kopat na rozkaz svých pánů. Z jejich práce vzešlo veliké bohatství a z valdeckého a komárovského pána stali se nejzámožnější šlechtici z celých Čech. Od starce neboli děda, který jim ukázal poklady oné hory, bylo místo pojmenováno Dědova hora.“ (Podle Monografie Hořovicka a Berounska z roku 1931)

Závěrem dodáme, že je pověst známa až od 19. století, kdy se dostala také do místopisné literatury. V některých kruzích bývá jmenována jako účelová, aby zlepšila pověst zdejších dolů.

K tomu je třeba dodat, že železná ruda se na Jedové hoře těžila mnohem dříve. První pokusy bývají zpravidla kladeny do 13. století a písemné zmínky lze dohledat až o dvě stě let později.

ZNOVUOBJEVENÁ KRÁSA

Během těžby železných rud zaujaly horníky a prospektory také horniny a minerály, které se nedaly příliš zpracovat, ale vzbuzovaly zaslouženou pozornost díky své estetické a později také sběratelské hodnotě. Na Jedové hoře to byly kupříkladu krystaly modrého a červeného barytu, které se dostaly díky daru hraběte Eugena z Vrbna také do Národního muzea. Ale jsou tu i jiné nerosty, které se v podstatě sbírají dodnes. Než se rozhodnete, že se vydáte na nějakou tu geologickou výpravu, je dobré projít místní muzea. Vybrat si můžete hned z několika expozic. Známe je rokycanské Muzeum Dr. Bohuslava Horáka, které představuje ve svých expozicích velké množství ukázek zajímavých hornin a paleontologických skvostů. Ojedinelou kolekci představuje Hornické muzeum v Příbrami, které v nedávné době otevřelo venkovní Geopark Brd a Podbrdská. Z menších institucí doporučujeme navštívit Komárovské

↑ Brdské acháty a železité křemeny ze sbírek Muzea Středních Brd

muzeum litiny nebo Muzeum Středních Brd ve Strašicích. V posledně jmenované instituci najdete v suterénních expozicích kolekci železitých křemenů a achátů z blízkého okolí. Takzvané „železáky“ se dodnes sbírají a jsou ozdobami mnohých sbírek. V dřívějších dobách se však jednalo jen o jakousi „hlušinu“ doprovázející zpravidla naleziště železných rud. Láska k „železákům“ neboli k železitým křemenům se mnohdy přenáší z generace na generaci. Jejich pestrobarevnost, složená především ze žluté a červené barvy, může působit až kýčovitě, ale právě to je možná princip znovuobjevené krásy brdských a podbrdských kamenů.

FENOMÉN ZANIKLÝCH SKLÁREN

První písemná zmínka o sklárně v brdských lesích pochází z roku 1645 a týká se rožmitálské pamětní knihy, v níž se uvádí, že toho roku byla zničena sklářská huť. Ta měla stát v místech, kterým se dnes říká Hutě pod Třemšínem (Přední Hutě). V minulosti se však objevuje také pojmenování Sklená nebo Stará Huť. Výše zmíněného roku byla huť vydrancována a rožmitálští občané přišli o mnoho cenností, které si sem v bouřlivých časech třicetileté války ukryli.

Památek na staré sklářství v Brdech a na Podbrdsku najdeme více. Nedaleko původní sklárny v Předních Hutích vznikl další provoz, někdy po roce 1660. O čtyřicet let později je však zmiňováno, že je zpuštěl. Roku 1735 se stává novým nájemcem Tobiáš Matěj Adler, z rozvětvené rodiny, která se po generace věnovala sklářskému řemeslu. Později je zbudován také nový provoz na nově pronajatém místě, pod horou Brdce. Stalo se tak roku 1749 po větrné smršti, jež způsobila rozsáhlé škody ve zdejších lesích. Tehdejší majitel dobříšského panství Jindřich František Maxmilián Mannsfeld, který v té době opravoval hrad Varkač a zároveň založil nový zámek, byl nucen ke kompromisnímu jednání a les plný polomů pronajal na 34 let za 60 zlatých. Nový nájemce začal budovat huť s pomocnými provozy, mezi které patřily tři stoupy na drcení křemene. Součástí úprav bylo i vybudování vodního rezervoáru a kanálů pro hutní provoz. Zásoby dřeva se začaly tenčit, a tak v roce 1752 dokupuje Tobiáš Matěj Adler okolní porosty. O osmnáct let později přechází sklárna na syna Tobiáše Rafaela Adlera. Zdejší sklárna byla v provozu dle smlouvy až do roku 1783. Tehdy ji přebírá majitel dobříšského panství František I. de Paola Gundakar Colloredo-Mannsfeld. O jejím dalším provozu není nic známo. Tobiáš Rafael Adler se svým bratrem odchází na Šumavu, kde již dříve vlastnili sklářské provozy. Na místě huti byla postavena myslivna. V té době již také nepracovala původní sklárna v Zadních Hutích.

Obdobně na tom byly i jiné menší sklářské provozy v Brdech a na Podbrdsku, mezi něž patřily provozy v Míšově či ve Sklené Huti nedaleko Přívetic. Jako hlavní příčina bývá uváděn

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Fenomén Brdy***.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.